

پولینکرنا ناڤی لیکدای ژ لایئ سهره یقه
(دیالیکتا کرمانجیا سهری - گوڤهرا بههدینی)

پ.ی.د. نازنین جهلال نهحمده

پ.ی.د. شلیتر نايف نهمین

پشکا زمانئ کوردی، کولێژا زمانان، زانکویا دهوکی، ههریما کوردستانا عێراقی

تصنيف الاسم المركب تبعاً للرأس
(اللهجة الكرمانجية - البهدينية)

الملخص:

يتناول هذا البحث تصنيفاً لوحدية صرفيية حسب بعض مبادئ القواعد الشمولية (العالمية) وفيه تم التأكيد على أنواع الاسم المركب حسب التحليل الصرفي والنحوي ومن خلالها تم تحديد نوعين من الاسم تبعاً لامكانية وجود الرأس في الاسم المركب وهما داخلي المركز (الرأس) وخارجي المركز. كما تم تحديد الاسم من حيث مكان وجود الرأس في بداية أو نهاية التركيب. وتبعاً للتحليل النحوي تم تحديد أربعة أصناف من الاسم المركب.

پوخته:

ئهڤ لیکولینه پولینکرنه بوّ یه که یه کا ناسقّ مۆرفولوژی، بهلی ل دویف هندهک بنه ماین ریزمانا گشتگیر و ب تایهت لقه تیورا (X.Bar) ڤ و تیدا داکوکی ل سهر پولینکرنا رۆنانا ناڤی لیکدای ژ لایئ مۆرفولوژی وسینتاکسیفه هاتیه کرن، ل دویف ڤی ئیکئی دوو جورین رۆنانا ههه، رۆنانین خودان سهرین (ناوهکی، دههکی) و رۆنانین خودان سهره (سهرهتا، کوتا)، نهڤه ژیلی پولینکرنا رۆنانان ل دویف (X.Bar) ڤ، کول دویف وی ئیکئی ژێ چار جور ژ ناڤی لیکدای دهینه دهستیشانکرن.

کلپین لیکولینی: سهرهیی مۆرفولوژی، رۆنانا نافخوی، ناوهکیبون، نهواوکهه.

پیشه کی:

ئهڤ لیکولینه ل ژیر ناڤی (پولینکرنا ناڤی لیکدای ژ لایئ سهره یقه) دیالیکتا کرمانجیا سهری - گوڤهرا (بههدینی) یه ب شیوه کی گشتی د کرمانجیا سهریدا - گوڤهرا بههدینی گرنگی ب ڤی که تیگوریی نه هاتیه دان چ لیکولین تایهت ل سهر نه هاتینه نه نجامدان نهڤه ژ لایه کی، ژ لایه کی دی پولینکرنه کا (ریزمانی، واتایی) یه بوّ دانه کا مۆرفولوجی، ژ بهر ڤی مه ب فهری دیت بپته باهته ڤی لیکولینی.

گرنگیا لیکولینی شروڤه کرنا ناڤی لیکدایه دهیت ب ریکه کا نوی و ب تایهت ههردوو رۆیین ژ ناڤدا و سهرڤه و رادی گونجایی و نه گونجایی بوچوونین جورا و جورین ریبازا به ره مهینانی ههر ژ دهستپیکئی ههتا دکه هینه دهه که فتنا لقه تیورا (X.Bar) ڤ.

ریبازا لیکولینی وهسفی - شروڤه کاریه و سنوری جوگرافی (کرمانجیا سهری - گوڤهرا بههدینی) یه، نارمانج ژ ڤی لیکولینی به رسقدا ناڤان پرسیارانه -

١ - نایا مڤایی شروڤه کرنا ناڤی لیکدای ب ریکا لقه تیورا (X.Bar) ڤ چیه؟

- ٢- نایا سهرهیی مۆرفولوژی (واتایی) چیه، چند جورن؟ نایا د ههمی نافیئ لیكدایدا ههیه؟
- ٣- ل دویف (X.Bar) ئ چهند جورین نافیئ لیكدای دهینه دیار کرن؟
- ٤- نافیئ لیكدای د گوڤهرا بههدینیدا، ل دویف هندهك بنه مایین ریژمانا گشتگیر (UG) ی چهوا دهینه پولینکرن؟
- ٥- ته کنیک و مفایی دهستیشانکرن سهرهیی د نافیئ لیكدایئ گوڤهرا بههدینیدا چیه و چهوایه؟

ئهفه و چهندهها پرسیارین دی یین گرنگ کو د لیكولینییدا هاتینه نازاندن و بهرسفدان ب بهلگین زانستی، لیكولین ژبلی پیشهکی و نهجامان ژ دوو پشکان پیکدهیت، کو ههرئیک ژ وان چند سهره بابهتین دی بخوفه دگريت: پشکا ئیکئ کول ژیر نافیئ (چهند بابهته کین په یوه نیدیار ب نافیئ لیكدایفه (لایه نی تیوری)). پشکا دووی ل ژیر نافیئ (پولینکرن نافیئ لیكدای ژ لایئ سهره یفه) کو تیدا مه بهحسی نافیئ لیكدایئ کری و شروفه کری ب ریکا لقه تیورا (X.Bar) ی.

پشکا ئیکئ: چند بابهته کین په یوه نیدیار ب نافیئ لیكدایفه (لایه نی تیوری):

١-١- ههولین بهری (X.Bar) ی بو شروفه کرنا نافیئ لیكدای:

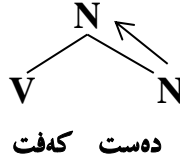
د چارچوئی ریژمانا بهره مهینانییدا چهندهها بیرو بوچوونین جودا جودا ل سهر شروفه کرنا وشا (نه) ساده پهیدا بوینه، ژ وان: بوچوونا (Lees - ١٩٦٠) ی، کو پیشنیاز کر وشا (دارژاو، لیکدراو) ب ریکا سینتاکسی بهینه شروفه کرن.

(Chomsky) ل (١٩٧٠) ی ئاماژه ب خاله کا گرنگ دا، کو وشا نه ساده د رویئ ژ ناڤدا خودان رۆنانا خوئی، پشتی وی چندین ههولین دی ژ هاتنه نهجامدان، ژ لایئ (Allen - ١٩٧٨)، (١٩٧٥) (Jacken daff)، (Hall - ١٩٧٣)، (Siegel - ١٩٧٤)، (Williams-١٩٨٠)، (Lieber-) (١٩٨٠)^(١) ل فیئ دی هندهك ژ فان ههولین بهری (X.Bar) ی دهینه دیار کرن:

- بوچوونا ریژبه نیا ئاستان (The level ordering)، کو ژ لایئ (Siegel - ١٩٧٤) و (Allen - ١٩٧٨) هاتیه پیشنیاز کرن، ل دویف فی بوچوونی ئاستی رۆنانا مۆرفیمی بهری ئاستی رۆنانا وشی دهیت و ب تاییهت د رۆنانا وشا نه ساده دا (دارژاو، لیکدراو) د دویفدا ئهؤ بوچوونه بهرفره بو، (Allen) ی دیار کر کو سی ئاستین ههین، ئهوژی ئاستی ژماره (١) یی تاییهته ب مۆرفیمان (گیره کان)، ئاستی دووی بو (#- گیره گ) ئانکو وشا دارژاو، رۆنانا وشا لیكدای د ئاستی ژماره (٣) دا دهیت ب فی رهنگی د نوینیت (# # لیكدان)^(٢).

- بوچوونا (پالیوراو کرنا سهرهیی - head percolation) کو ژ لایئ (Lieber, Hoekster -) (١٩٨٠) فه هاتیه پیشکی کرن ئهؤ بوچوونه دیار دکته:-

نه گهر (A) وه کی که رهسته کی بیته سهره بو (B) پیدیه (A)، (B) د هه فشیوه بن د سیماین مۆرفولوژی و سینتاکسیدا (٣)، ل دویف فی بوچوونی هه می سیماین وشا نه ساده د چارچوئی که تیگوریا سهریدا رادوهستن و ل دهرفه ی رۆنانا وشا نه ساده خو دببن (٤)، بو نمونه:
دهستکفت (نافه کی لیکدای).

سهره رۆله کی کاریگهر دببیت د سینتاکسیدا ب هه مان شیوه ی د رۆنانا نافخوییا وشی ژیدا ب شیوه کی گشتی نهو پیکهاتا سهره دببته به شهک ژی ب تایهت ژ لایی واتایقه دببته که تیگوریه کا لیکسیکی کو یا به رهه فکریه ب ریکا میکانیزما (پالیوراو کرنا سهره ی) نهؤ میکانیزمه دببته نه گهر کو که رهسته که بهیته هه لبراردن و بچبته د رۆنانا نافخوییا وشیدا و ب فی رهنگی وشه دببته خودان سهره ی ناوه کی (٥).

- بوچوونا (Williams-١٩٨٠) کو یاسای سهره ی لایی راستی (Right hand head Rule) (RHR) ل دویف فی یاسای، سهره د مۆرفولوژییدا وه سا دهیته نیاسین، نهو مۆرفیما پتر ژ هه میان دکه فته لایی راستی ژ وشا نه ساده، چیدبیت نهؤ مۆرفیمه پاشگربیت و چیدبیت مۆرفیمه کا سهره خو بیت (٦)، بو نمونه:

Firemen

د نمونا ل سهریدا (men) سهره یه، ب شیوه کی بو ماوه ی فی وشی هه می سیماین واتایی و ریزمانی فه گوهازتینه بو نافی لیکدای (Firemen) هه می وه کی ئیک پیکهات.

- بوچوونین (Selkirk-١٩٨٢) ی، نهوژی:

أ- یاساین نازاد ژ کونتیکیستی (free – context).

ب- شروفه کرنا وشی ب ریکا (X.Bar) ی.

دهباری یاساین نازاد ژ کونتیکیستی، کو مه رهم ژی یاساین دووباره نفیسینه، نهؤ یاسایه وه کی سیسته مه کی گشتینه، بو وشین هه می زمانان دهست دهن، نهؤ سیسته مه ریکی ددهت کو رۆنانا مۆرفولوژی یا وشی دووباره بهیتهؤ نفیسین ب شیوه کی روونتر (٧).

یاساین نازاد ژ کونتیکیستی پابه ندی چ دهروبه ره کی دیارگری نینه و فان یاسایان بو وشا نه ساده دیار دکهت (٨)، بو نمونه:

Stem → affix stem □

Stem → stem affix □

Word → word affix □

Word → affix word □

Word → word word □

د فان ياسايندا (stem) بهرامبر هدر موڤفيمه كا بهند رادوهستيت ب تنى گيرهك نهبن، ياسايى دوماهيى پتر گرئداى بابتهنى ليكولينما مه يه كو بهحسى وشا ليكدائى دكته.

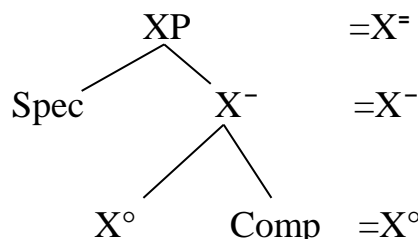
دهربارهى شروقه كرن ب ريكا (X.Bar) ى ب دريژى دى ل بابتهين داهاتيدا بهحسكهين، بهلى دهربارهى فان بوچوونان ب گشتى مه چند روونكرنهك ههنه، ژ لايهكى بو مه هوكارى نهگونجاويا فان شروقه كرنا دياردكته، ژ لايهكى دى بو مه پتر پهسهنديا شروقه كرنى ب ريكا (X.Bar) ى دياردكته، نهو خال ژى ب گشتى نهفهنه:

- ١- بههرا پتر فان شروقه كرنا وهسفا روونانا ژ دهرقه يا وشى كويه ب تايهت ل دويف ياسايى سهرهى لايى راستى و گهلهك ب كيى گرنگيى ددهته روونانا ژ نافدا يا وشا ليكدائى.
- ٢- نهگهريك ژ وان بوچوونان بهحسى روونانا ژ نافدا بكته، وهكى بوچوونا (پاليوراو كرنا سهرهى)، بهلى نهو بوچوونه ژى ب تنى بهحسى سهرهى دكته گرنگيى و بههالى تهواو كهر (ديار كهر) ى ديارناكته، سههراى هندی كو نهفى دوماهيى روئهكى كاربگهري هدى د دهستيشانكرنا جهى سههريدا.
- ٣- دهربارهى بوچوونا ريزبهنديا ناستان، ههچنده ناماژى ددهته ريزبهنديا بيكهين وشا نهساده (ليكدائى، دارزاو)، بهلى چ ناماژهكى نادهته بيكهين وي بين سههريكى و لاوهكى ئانكو (سههري- تهواو كهر) ى.
- ٤- د فان بوچووناندا چ ناماژه نههاتيه كرن ب وان وشين يان نافين ليكدائين كو پتر ژ دوو موڤفيمان پشكداريى د روونانا واندا دكهن، يان نهو نافين ليكدائين ب ريكا (و) دهينه ليكدان.
- ٥- د فان بوچووناندا چ ناماژه ناهينه دان ب شروقه كرنا واتايى، جورين سههري ژ لايى ههبوونى و كاربگهري و دهستهلاتا وي ژ لايى ريزمانى و واتايقه د وشا ليكدائيدا.

٢-١- روونانا نافى ليكدائى و لقه تيورا (X.Bar) ى:

١- (X.Bar)

لقه تيوره كه ژ تيورين (بنه ما و بهرامينهران) كو بهشه كه ژ ريزمانا گشتگر (Universal grammar)، نهو لقه تيوره يا تايهت ب ياساين روونانا فريزانقه. (X.Bar) وهكى سيسته مهكى ديار كرى و ساده، كول سههري بنه مابى ژماره كا ديار كريا ياساين، ژماره كا زورا روونانان دهينه وهسفرن ئانكو نهو ياسايه د گرئداى زمانه كى تايهت نينه^(٩). ياساين روونانى د (X.Bar) يدا ژ فان ناستان بيكدهيت:

$X^=$ = ناستی مەزنترین جیکهوتە.

X^- = ناستی ناڤین/ جیکهوتە ناڤین.

X^0 = ناستی نۆمترین جیکهوتە (ناستی وشە).

(X^0) کو نۆمترین ناستی رۆناییە بو فریزی، ب بلندترین جیکهوتە دەیتەداناان بو وشا (ساده/ نه ساده)، د فان یاسایی رۆناییدا پەیوەندیی رۆنایی دیاردین وەکی دەستەلاتداری و بەخشینا دوخی (رۆنایی/ واتایی) هەر وەسا کەرەستین بەھادار وەکی (سەرە) و کەرستین لاوەکی وەکی (تەواوەکەر) دیاردکەت، ژبەر فی (X.Bar) یا گونجایە بو شروڤە کرنا وشا لیکدای ب گشتی و ناڤی لیکدای ب تاییەتی، بەلی ب هەندەک گۆھورینی کیم*.

ب- نواندنا یاسایی رونا وشا لیکدای/ ناڤی لیکدای:

(محمد معروف فتاح) دیڤیت: "کرده کانی وشەسازی و رسته سازی له هەلکەوت و سروشندا هەریەکن بە سی هەنگاودا دەر وون: هەلیژاردنی کەرەسە بەجی و لیکدان کەرەسە هەلیژاواوەکان و تییینی کردنی ئەو گورانانی لە ئەنجامی ئەم لیکدانی و یە کگرتەدا دینە کایەو" (١٠)، ب فی رەنگی بو مە دیاردییت کو رۆنانا یە کین ناستی مۆڤۆلۆژی و رسته سازی هەر هەمان کردارن، ب هەمان رەنگی فریزی، وشا ژی رۆنانا ناڤخوی هەیه و هەلیژاردنا کەرەستان هەیه و ژ ئەنجامی لیکدان فان کەرەستان پەیوەندیی رۆنایی دیاردین و د رویی ژ سەرڤەدا دشیین تییینی وان گۆھورینی ب سەر فان کەرەستاندا هاتین، دیاربکەین.

(Selkirk) ی ناستی رۆنانا وشی ب فی رەنگی ددەتە دیار کرن:

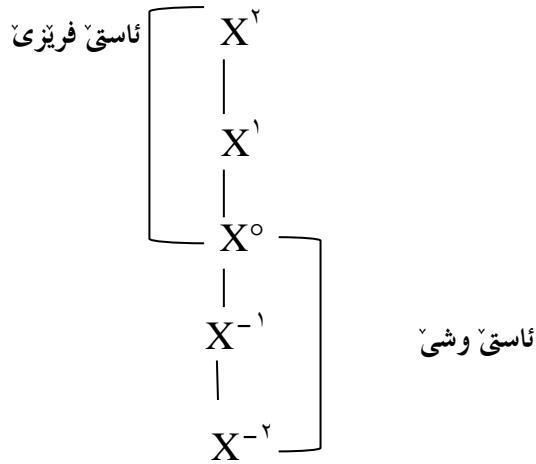
- وشە (word) د ناستی X^0

- قەد (stem) د ناستی X^{-1}

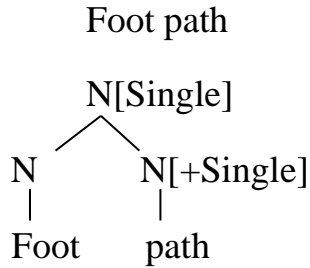
- رەگ (Root) د ناستی X^{-2}

ب فی رەنگی رۆنانا وشا لیکدای ژی ل دویش ناستانە، پەیوەندیی رۆنایی د ناڤ و شین لیکدایدا ریکی نادەن کو کە تیگوریا ناستی نۆم دەستەلاتداری هەبیت ل سەر کە تیگوریا ناستی بلندتر (١١).

ب بوچوونا (Kattamba) مۆڤۆلۆژی لیکولینە د سینتاکسا وشیدا، هەرئیک ژ یاسایی سینتاکسی و مۆڤۆلۆژی بو وەسف کرنا یاسایی رۆنایی بکار دەین، سینتاکسا و شان وەسف و شروڤە کرنی ددەتە چەوانیا پیکه هاتنا مۆڤۆلۆژی بەر هەمپەنە رین وشی، ب هەمان رەنگی یاسایی سینتاکسیی رستی چەوانیا پیکه هاتن و ریکخستن و ریزبوونا و شین پیکهینە رین رسته و فریزان وەسف دکن، ئەڤە ژی ژ پیکه مەت بەر هەمپەنانا رۆنانه کا دروست ژ لای ریزمانیڤه (١٢). ژ ئەنجامی پیکه گریدانا یاسایی رۆنانا وشی و فریز ل دویش سیستەمی (X.Bar) ی، ب فی شیوەی دی هینە نواندن (١٣):

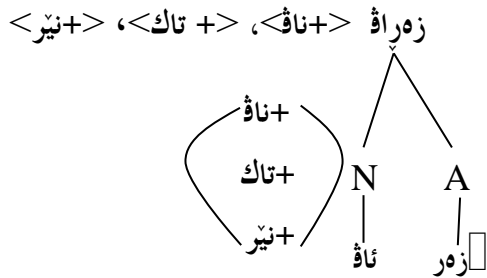

ژبهرفی چندی (Selkirk) ی پیشیازکر، کو (X.Bar) بکاربهیت بو شروفه کرنا نافی لیکدای، چونکی ب بوچوونا وی نهو یاساین بو وهسفرنا رۆنانا که تیگورین سینتاکسی و مورفولوژی بکاردهین، د ههفشیه نه (۱۴). بو نمونه:

ب بوچوونا (Selkirk) ی نه ژوره شروفه کرنا گهله کا ب مفايه، چونکی ژبلی دیار کرنا په یوه ندىا رۆنانی، ههروه سا دوو جوره سیمای ژى ب ریکا فان یاساین رۆنانی دیاردبن، نهوژی سیمایین سینتاکسی کو مه رهم ژى (+_N) (+_V) ب فان سیمایان جوداهیی د نابهرا که تیگورین وه کی (ناڤ، کار، هه فالناڤ، هه فالکار، ... هتد) دهینه کرن و سیمایین (دیاکریتک - diacritic) ی. نه ژ سیمایه ژى د په یوه ندىدارن ب مورفیمین به ندفه (دارشتن، ریزمانی) بو نمونه سیمایین ریزمانی <+ بوری>، <+ نفش>، <+ ژماره> ... هتد (۱۵).

دهرباره ی نافی لیکدای، که تیگوریا سه ره ی هه لگرا سیمایا (+ناڤ)، چونکی ژ لایى رۆنانیقه سه ره یى فریزا نافی پیدقیه ناڤ بیت نه ژه ژى ل دو یف بنه مایى ناوه کیبونی ب تایهت یى خودان سه ره یى ناوه کی، پیدقیه سه ره یه کی ژ جورى که تیگوریا خو هه لگريت، نه ژه ژبلی سیمایین ریزمانی و دارشتنى یین نافی، نه ژ هه ردوو سیمایه گه له ك د گرنگن د نافی لیکدایدا، بو نمونه:

د نمونال سهریدا چونکی سهره (ناڤ) ناڤه، نهڤی وه کرهه کو ب شیوه کی بو ماوهی نهڤ سیمایه بهیته
 فه گوهازتن بو ناڤی لیکدای (زهراڤه) همی، ههروهسا سیمایین ریژمانی ژی فه گوهازتینه بو ناڤی لیکدای، بهلی
 پرسیارا گرنه نهڤهیه: نایا همی ناڤین لیکدای ب فی رهنگینه؟

بیگومان پیدایه ل دهستیکی وی ئیکی بیژین کو ههه زمانه کی تایه تیین خو هه نه ژ لای رۆنانیڤه چ د
 رویی ناڤدا یان ژی ژ سهره، د زمانی کوردیدا ناڤی لیکدای ب گهلهک شیوان دهیته رۆنان نهڤه ژبلی هندی کو
 چهند مورفیمهک بهشاری دکن د رۆنانیدا، کو جوداها خوهیه ژ لای جورئ سهرهیی (ریژمانی و واتای) فه،
 هندهک ناڤین لیکدای هه نه ب ریکا سهرهیی مورفولوژی، سهرهیی وی دیارنا بیته، نهڤه ژبلی جوداها شروڤه کرنا
 واتای ژ شروڤه کرنا ریژمانی چونکی دهمی ناڤی لیکدای وهر دگرین د رۆنانا ناڤخویدا، سهرهیی واتای ههیه کو
 سهرهیی مورفولوژی، بهلی سهرهیی ریژمانی (سینتاکسی) ژی ههیه، نهڤه ژبلی وان وشین بی سهره یان خودان
 دوو سهره، نهڤه همی جورا جوریه د ناڤی لیکدایدا ههیه، همی د فی لیکولینیدا دهیته بهسکر، نهڤه چهنده ب
 ریکا لقه تیورا (X.Bar) د دهیته شروڤه کرنا، چونکی هه دوو لایه نین ریژمانی و واتای د فان جوره یاساین
 رۆنانیدا بهرچاڤ دهیته وهر گرتن.

ج- مفای شروڤه کرنی ب ریکا لقه تیورا (X.Bar) ی:

١- نهڤه لقه تیوره ژبلی رۆنانا سهره یا ناڤی لیکدای ههروهسا رۆنانا ناڤخوی ژی دیاردکته، وان
 جوداها یان د ئیخته بهرچاڤ بین د ناڤهرا رۆنانا ناڤخوی و ژ دهڤه ههین، بو نمونه:

ژنا پیر ← پیره ژن

د نمونال سهریدا ژبلی هندی کو بو مه دیاردکته کو (پیره ژن) د رویی ژ ناڤدا فریژه، د رویی ژ
 سهرهڤدا بوویه ناڤه کی لیکدای نهڤه جوره ناڤه ب (لیکدراوین نه سینتاکسی) دهیته نیاسین (١٦)،
 ههروهسا بو مه وی چهنده ژی دیاردکته کو (پیره ژن) ناڤه د بنه رتدا و ب شیوه کی قهبر و ب
 بهلگین ریژمانی، نه هه فالناڤه وه کی هندهک هزر ژی دکن کو ژ نهجامی بکارهینانی وه کی
 هه فالناڤی کار دکته.

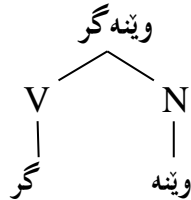
٢- شروڤه کرن ب ریکا (X.Bar) ی په یوه ندین رۆنانی د ناڤهرا پیکهین ناڤی لیکدایدا دیاردکته،
 کو بریتیه ژ (سهره - تهواو کهر)، (پریدیكات - نهر گیومینت) نهڤه ههردوو په یوه ندیه ژی د ههڤدژن
 (١٧)، بو نمونه:

ب- ماسی فروش	أ- مار ماسی
نهر گیومینت پریدیكات	تهواو کهر سهره

نهو په یوه ندیا د ناڤهرا (تهواو کهر - سهره) یدا بریتیه ژ په یوه ندیه کا واتای کو (هاپونیم) ه چونکی
 (مار ماسی) جوره که ژ ماسیان ژ بهرڤی ماسی سهره د نمونا (أ) دا.

د نمونا (ب) دا په یوه ندی د ناڤهرا (ماسی) (فروش) پتر گریڤدای رۆنانا نهر گیومینتیه کو د ناستی
 سینتاکسیدا دیارد بیت، نانکو د بنه رتدا (ماسی فروش) رسته/ فریژه و کهرهستی دهسته لاتدار تیدا کاره، ژ بهرڤی
 ب ریکا هه لیژار دنا واتای (ماسی) بوویه نهر گیومینت (فروش).

٣- د في شروقه كرنيدا لايهني ريزماني زي بدرچاڤ دهيتيه وهرگرتن ب وي ئيكي كو (سهره) سيمايين ريزماني ددهته وشا ليكداي هميي، بهلي پيدقيه وي ئيكي بيژين كو سهره يي ريزماني يي جودايه ژ سهره يي واتايي "وشه ي وهكو ناو، كردار، ئاوهلناو، پيشناو، كه تيگوري ليكسيكين له زاراهي ريزماندا نه مانه (سهره ي ريزماني) پيكدئين" (١٨)، بو نمونه:

ب شروقه كرنا مورفولوژي (وينه) دبيتته سهره يي رۆناني و دشيت بيتته سهره يي ريزماني زي نهڤ سهره يه همي سيمايين وهكي (نفش، ژماره، جوري كه تيگوري، ... هتد) د دهته نافي ليكداي، بهلگه زي نمونا سهره ي وهكي ناهه كي پيشه ي خو دياردكهت كو يي تاكه و ني ره.

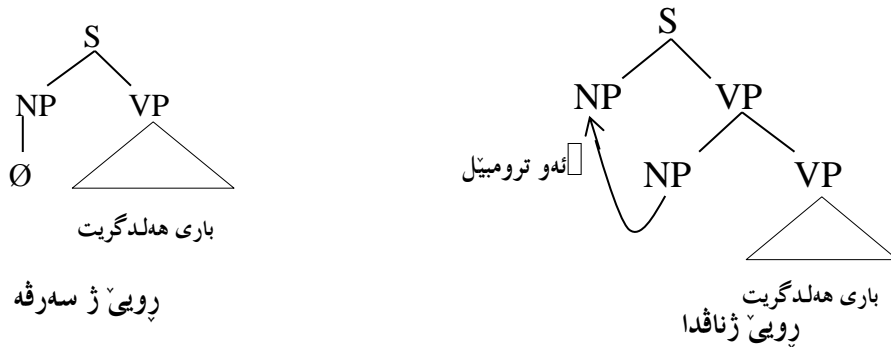
بهروفازي في جوري سهره ي، سهره يي سينتاكسي كو (گر) في رۆله ي دبيتت و دبيتته پريديكات، ئانكو رۆنانا نه رگيوميتتیه بو دانه كا مورفولوژي.

٤- دوو جورين سهره ي ب في شروقه كرني دياردين ئيك د ناستي مورفولوژيدا دهيتته ناساندن، يي دي د ناستي سينتاكسيدا و ب تايهت د چارچوغي رستيدا ده مي دهيتته كورترن بو ناستي ناهه كي ليكداي، بهلي نهڤ ههردوو جوره زي د ژيك جودانه، سهره يي مورفولوژي نه وه يي دشيت ژ لايي واتايقه جهي رۆناني (نافي ليكداي) هميي بگريت (١٩). بهلي ژ لايي سينتاكسيقه سهره نه و كه رهسته يي دشيت دهسته لاتداری هديت د چارچوغي وشا (نافي) ليكدايدا (٢٠)، بو نمونه:

سهره يي واتايي (مورفولوژي) ژن برا

ههروه سا نمونين وهكي ژن تي، ژن مام، ژن خال زي د زماني كورديدا هه نه د فان نموناند (ژن) دشيت په يوه نديا هايونيمي ل گه ل فان نافي ليكداي هميي پيكهيتت.

نمونه بو سهره يي سينتاكسي: نه و ترومييل باري هه لدگريت.

(باري هه لدگريت) دهيتته گوهارتن بو ناهه كي ليكداي، بهلي تاكو نهڤ چه نده بهيتته نه نجامدان پيدقيه نيشانين دوخي و ده مي و مورفيمين ريككهفتني بهيتته لادان. باري هه لدگريت ← باره لگر

٦- د ياساين رۆنانا فریزاندا گهلهك بايه خ ب سهره ی دهیتنه دان ههروهسا تهواو كهري ژى، ل دويش في ئيكي نهم دشين نافي ليكدای پولينكهين ل دويش هندهك پيشهريين جوداجودا، ژلابي مورفولوژي (واتايي) فه في شروفه كرنى ددهنه نافي ليكدای:

أ- نافي ليكدایي خودان سهره يي ناوه كي.

ب- نافي ليكدایي خودان سهره يي دهره كي.

ل دويش پيشهري ريزماني فان جوران بو نافي ليكدای دياردكهت:

أ- نافي ليكدایي خودان سهره - سهره تا.

ب- نافي ليكدایي خودان سهره - كوتا.

ل دويش (X.Bar) ي و شروفه كرنا وي نافي ليكدای دهيته پولينكرن بو:

أ- نهو نافي ليكدایي د شيوى رسته كا تمامدايه.

ب- نهو نافي ليكدایي ب شيوه كي (نه) راسته و خو ژ فریزه كا نافي هاتينه وه رگرتن.

ج- نافي ليكدایي د شيوى جووت وشه دا (خودان دوو سهره).

د- نافي ليكدایي د شيوى ئيديه مييدا (نافي بي سهره).

١-٣- نافي ليكدای و سيمايين ريزمانا گشتگر:

١-٣-١ نافي ليكدای و بنه مايي ناوه كيوني:

هه بوونا سهره ي د چارچوئي رۆنانيدا ئيك ژ بنه مايين گرنگه، د چارچوئي ريزمانا گشتگر دا (Universal grammar) دا دهيته بهسكرون (٢٥). (Smith) دياردكهت كول دويش بنه مايي سهره ي هدر بيكهاته كي پيدقيه سهره بهك ههبيت (٢٦).

گهلهك ژ لايه نگرين قوتابخانا بهرهمهيناني دان ب وي چهندي كرية، كو سهره د چارچوئي وشي ژيدا ههيه **. د چارچوئي فريزيدا سهره دبته ناسنامه بو جورى كه تيگوريا سينتاكسى و جورى فريزي دياردكهت (٢٧). بي گومان نهؤ جورى سهره ي، سهره يه كي واتاييه، ژمارا وان رۆنانين خودان سهره يي ناوه كي - (خودان بنه مايي ناوه كيوني) - پزن ژ وان يين بي سهره (٢٨).

د چارچوئي ياساين رۆنانيدا، كه تيگوريهك دشيت ببته سهره نه گهر نهؤ هه دوو مارجين ل خواري تيدابن (٢٩).

١- نه گهر وشا سهره ي هه مان سيمايين رۆنانا وشا ليكدای هه بن.

٢- پيدقيه ناستي رۆنانيي سهره ي د ناسته كي كي متردا بيت ژ ناستي وشا (نافي) ليكدای هه مي بي ب في

رهنگي، بو نمونه:

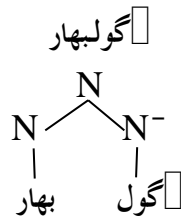
د نمونا سهریدا (X^{n-1}) سهرهیه بو X^n ، (دار) ژى کو سهرهیه ناسته کى کیمتر/ نرمتره ژ ناستى نافی لیکدای همی هیه. نهفه مهرجه بو وان جوره نافی لیکدایه کو سهره د چارچوڤی پیکهاتیدا بیت نانکو رۆنان خودانا (سهرهیی ناوه کى) بیت، بهلی همی وشه (ناڤ) یین لیکدای خودان سهرهیی ناوه کى نینه، ل فیری جوداهى دهر دکه فیت د ناههرا رهفتارا ($X.Bar$) ی بو یه کین ناستى مورفولوژیی نانکو وشا لیکدای و یه کین ناستى سینتاکسى نانکو فریزی و رستان، چهوا؟

ل دويف یاساین رۆنانا فریزان ($X.Bar$) ی پیدفیه ههر فریزه کى سهرهیه کى ژ جورى خو هه بیت، بهلی د بواری مورفولوژییدا مهرجه نیه همی وشین لیکدای خودان سهره بن، نانکو مهرجه نینه وشا لیکدای که تیگوریه ک تیدابیت نه کى سهرهیه کى سیمانتيكى هه بیت، ب ریکا تهواو کهره کى بهیته روونکرن (٣٠).

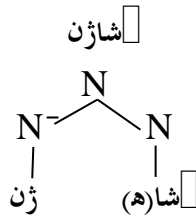
١-٣-٢- تهواو کهر د نافی لیکدایدا.

د چارچوڤی ریزمانا گشتگیردا، هندهک یاساین نه جیگیرین ههین کو جوداهیا زمانان دیاردکهن، نهڤ یاسایه بگورن و ب رهنگه کى بو ماوهی ناهینه فه گوهازتن ب (پهرامیتهر) دهینه نیاسین (٣١).

تهواو کهر ئیکه ژ وان کهرهستین کو پهرامیتهری جهی سهره ی د رۆنانیدا دیاردکهت (٣٢)، ژ بهر فی رۆله کى کاریگهر دگيریت د رۆنانا نافی لیکدایدا و ب تایهت د شروغه کرنا سینتاکسیا نافی لیکدایدا بو دهستیشانکرنا جهی دهرکهفتنا سهره ی، بو نمونه:

(گول) سهرهیه و ژ جورى سهره سهره تايه، چونكى ل دهستپیکا نافی لیکدای هاتيه و ب ریکا تهواو کهرى (بهار) نهڤ جوره رۆنانه هاتيه دهستیشانکرن، ژبلى فى جورى رۆنانى ژ لایى ریزمانیقه جوره کى دی ی نافی لیکدای ههیه، کو ب سهره کوتا دهیته نیاسین، نهڤهژى دهی سهره دکه فیته دو ماهیا رۆنانا نافی لیکدای، بو نمونه:

رۆنانین سهره سهرهتا و سهره کوتا ژ جورى رۆنانین خودان سهره یین ناوه کینه، بهلی ئایا سهره یی ناوه کى چیه؟ چهند شیوه هه نه؟ ئایا پیدفیه همی نافی لیکدای تهواو کهر ل گهل هه بن؟ نهڤه همی د پشکا دوویدا ب دریزی دهینه بهرسفدان.

پشکا دووی: پولینکرنا نافی لیکدای ژ لایی سهره یقه:

٢-١- پولینکرنا نافی لیکدای ل دو یف جور ی سهره ی:

لقه تیورا (X.Bar) ی ل سهر بنه مایی ل قکرنا که تیگوریا سهره و ته و او کهری هاتیه دامه زراندن (٣٣)، بو دیار کرنا سهره ی د رۆنانا نافی لیکدایدا چهند پیشه ره کین هین پیدئیه بهر چاڤ وهر گرین (٣٤):

١- نایا سهره د چارچوڤی رۆنانا نافی لیکدایدا هه یه یان نه؟

٢- نه گهر سهره د چارچوڤی رۆنانیدا هه بیت نایا:

أ- سهره ژ چ جور ی که تیگوریا لیکسیکیه؟

ب- سهره ل کیز جهیه، ل ده ستپکی یان ل دو مایا رۆنانیه؟

"دیاریکردنی سهر، یان هه بوونی سهر له لیکدارودا ته نها به تایبه تمه ندی فورمه وه په یوه ست نییه، به لکو به شیکردنه وه ی سیمان تیکیه وه په یوه سته، واته بو شیکردنه وه ی دروسته ی لیکدراو هه دوو سهری رۆمانی و سهری واتایی گرنگن" (٣٥).

ل سهر بنه مایی قان پرساران دوو پیشه ره بو سهره ی دهینه دیار کرن (واتا، فورم) ل دو یف فی ئیکی دی بابه تی سهره ی شروڤه کهین.

٢-١-١- سهره یی مۆرفولوژی (واتایی) و جورین وی ***

(Trask) دیار دکهت ئەڤ سهره یه د وان وشین لیکدایدا هه یه، کو تیدا رۆنان هه می دیته هایونیم بو سهره یی رۆنانی (٣٦). ل دو یف هه بوون و نه بوونا سهره یی مۆرفولوژی ئەم دشین نافی لیکدایی پولینکهین بو قان جوران:

أ- نافی لیکدایی خودان سهره یی ناوه کی (Endocentric compound noun)

(محمد علي الخولي) دیار دکهت کو رۆنانا خودان سهره یی ناوه کی، نه وه کو ئیک ژ پیکهین وی رۆنانی بشیت هه مبهری رۆنانی هه میی راوه ستیت (٣٧). سهره یی واتایی د وشا لیکدایدا هه مان به های سهره یی فریزی هه یه (٣٨). سهره ژ لایی واتاییه نامازی دکهت بو تشته کی کو د چارچوڤی نافی لیکدایدا هه یه، بو نمونه:

داربه ری

د نمونا سهریدا (دار) سهره یی واتاییه نامازی دکهت بو تشته کی د چارچوڤی نافی لیکدایدا ل فیری هنده ک پرساران گرنگ دهینه نازراندن، نه وزی:

١- نایا هه بوونا سهره یی ناوه کی مه رجه بو رۆنانا نافی لیکدای؟

٢- هه تا چ راده کی سهره یی گرنکه بو که تیگوریه کا لیکسیکیا وه کی نافی لیکدای؟

٣- نافی لیکدای یی خودان دوو سهره هه یه؟

دەربارەى بەرسفا پرسيارا ئىكى: سەرەى گرنگىە كا زور يا هەى بۆ ناڤى لىكداى، بەلى هەبوونا وى مەرج نىنە بۆ رۆنانا ناڤى لىكداى، چونكى هەندەك ناڤىن لىكداى هەنە كو د بى سەرەنە، بەلكى وەكى ئىدىمان كار دەكەن بۆ نمونە:

سەر سى

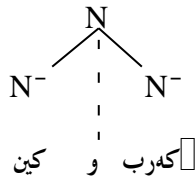
دەربارەى بەرسفا پرسيارا دووى: بىگومان سەرەى واتاىى گرنگىە كا مەزن يا هەى، چونكى ژبلى سىماىن واتاىى هەر وەسا جورى كەتىگوريا لىكسىكى ژى بۆ مە ديار دەكەت، بۆ نمونە:

دلشاد

ئەگەر (دل) سەرە بيت كەتىگوريا لىكسىكى دى بيتە ناڤە كى لىكداى، بەلى ئەگەر (شاد) سەرە بيت، ئەڤە كەتىگوريا لىكسىكى دى بيتە هەڤالناڤى لىكداى.

دەربارەى بەرسفا پرسيارا سىي: ناڤىن لىكداىن خودان دوو سەرەىن هەين (٣٩)، چونكى هەردوو كەتىگورىن سەرەى هەرىك ژ وان كومه كا سىماىن ناڤى لىكداى هەمبەز دەكەن (٤٠)، بۆ نمونە:

كەرب و كىن (حقەد)

ئەڤە ل دويف وى ياساى (X.Bar) ى بى دىڤىت، چىدبىت رۆنانى دوو سەرە هەبن هەر وەكى چەوا فرىزا لىكداى د ئاستى سىنتاكسىدا دوو سەرە هەنە ****، بى پتر ڤى بوجوونى د سەلمىنىت مۆرفىما (و) يە كو هەڤسەنگىە كى دىڤىختە د ناڤەرا هەدوو لايىن وشا لىكداى، لادانا ئىك ژ وان دى واتا ناڤى لىكداى هەمى تىك دەت، چونكى ل سەر بنەماى پەيوەندىە كا ئاسووى (كەرب و كىن) هاتىە رۆنان كو پەيوەندىا هەڤالىنىە.

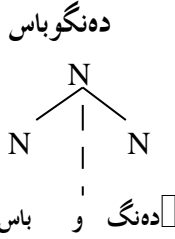
ئايا تابەتەين فى جورى سەرەى چنە؟

- ١- ب تى دوو سەرەنە و نە زىدەتر.
- ٢- ب تى ب رىكا (و) دەينە لىكدان (٤١).
- ٣- دڤىت كەتىگوريا سەرەى ژ هەمان جورى كەتىگوريا لىكسىكى ناڤى لىكداى بيت. نانكو ناڤىت.
- ٤- پىدڤىه پەيوەندىە كا ستوونى د ناڤەرا سەرەيان، ناڤى لىكداىدا هەبىت كو سىماىن واتاىى و رىژمانى ب ناڤى لىكداى بىەخشن.
- ٥- پەيوەندىا ئاسووى يا گرنگە د ناڤەرا هەدوو سەرەياندا ئەڤەژى د زڤرىت بۆ بەهاىى واتاىى هەردوو سەرەيان.

ب- ناڤى لىكداى خودان سەرەى دەره كى (Exocentric compound noun)

(محمد علي الخولي) ديار دەكەت " ناڤى لىكداى بى سەرە، برىتتە ژ وى ناڤى كو (سەرە) بى وى دكەڤتە دەرفەى رۆنانا ناڤى لىكداى (٤٢). ناڤى ديار دەكەت كو ئەو جورە ناڤە ژ لايى سەرەڤە د بەتالان نانكو

چ کەتیکورین پیکهتین رۆنای نابه سهره و چ په یوه نډیه کا ستوونی د نابهرا نافی لیکدای و کەتیکورین پیکهتین ویدا نینه ژ لای و اتایفه، بو نمونه:

هەر د فی باریدا (محمد مەعروف فەتاح) دیاردکەت ژ لای سیمانئیکه نمونین وه کی (مالومنا) کو ناهه کی لیکدایه مههم ژی (خیزانه) چ په یوه نډیه کا د نابهرا و اتای فان پیکهاتان و نافی لیکدایدا نینه ژ بهر فی چ ژ فان پیکهاتان نابه سهره و (مالومنا) دبیته رۆنانه کا بی سهره (٤٣).

ئه ف جوره رۆنانه بهرا پتر وه کی ئیدیهم دهر دکهفن ب فی رهنگی ژ نافی لیکدایین خودان سهره ی ناوه کی دهینه جودا کرن، ب گشتی فان جوره رۆنانان چهند سیمایه ک هه نه، ژ وان:

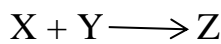
١- ب تی د وشا لیکدایدا ئه ف جوره رۆنانه دهینه دیتن، چونکی د شیاندایه وشا لیکدایا خودان سهره ی دهره کی بیت و ب ریکا (X.Bar) ی شروفه کهین (٤٤).

٢- ئه ف جوری سهره ی روله کی مەزن ههیه ژ لای مۆرفولوزیفه وه کی پشهره کییه بو جودا کرنا نافی لیکدای ژ هه فالنا، ئیدیهمی وه کی کەتیکوریه کا لیکسیکی.

٣- رۆنانا خودان سهره ی دهره کی ژبلی هندی کو سهره تیدا نینه ههروه سا ته واکه ژ نینه.

٤- دهسته هلاتداریا سهره ی ناوه کی د زمانین جیهانیدا ب گشتی پتره ژ وان رۆنانین خودان سهره یین دهره کی، ئه فه ژی د زفریت بو بنه مای ناوه کیبون.

٥- ب بوچوونا (Selkirk) ی باشترین ریک بو شروفه کرنا رۆنانین خودان سهره ی دهره کی یاسای نازاد ژ کونئیکستی نه (٤٥)، ب فی رهنگی:

د فی هاو کیشیدا دیاردبیت کو چ په یوه نډیه کا ستوونی (واتای) د نابهرا سهره و کەتیکوریا لیکدایدا نینه.

٢-١-٢- پولینکرنا سهره ی ژ لای جهی دهره کهفن (فورم) یقه:

د فی پولینکرنا پتر داکو کی ل سهر رۆخساری نافی لیکدای دهینه کرن، مههم ژی جهی دهره کهفتنا سهره یه د رۆنانیدا، به لی پرسیارا گرنگ ل فیری نهوه، نایا هه می نافیین لیکدای ل دویف فی پشهری دهینه شروفه کرن؟

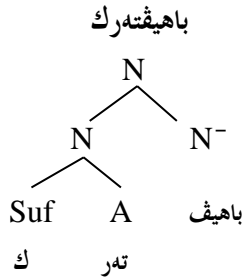
د بهر سفیدا د بیژین، نه خیر چونکی هه تا ئه م بشین جهی سهره ی دیار کهین پیدایه ل دهستیکی سهره هه بیت، پاشی پیدایه ته واکه ژی هه بیت دا په رامبته ری جهی سهره ی دیاربیت، ژ بهر فی ب تی دی وان نافیین لیکدای یین خودان سهره ی ناوه کی ل دویف فی پشهری شروفه کهین. د هنده ک زماناندا سهره ل دهستیکی رۆنانا

نافی لیکدایی دهیت وه کی زمانی ئیتالی و فهره نسی، د هندهک زمانین دیدا سهره ل دوماهیا رۆنانی دهیت وه کی زمانی ئینگلیزی^(٤٦). ئایا د گوڤهرا به هدینیدا ل چ جهی دهیت؟

بۆ به رسفدانا ئی پرسیاری دی نافی لیکدای ل دویف جهی دهر که ئشنا سهره ی شروڤه کهین:

أ- نافی لیکدایی خودان سهره - سهره تا:

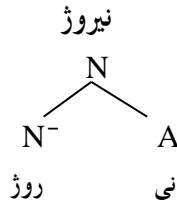
(سهره - سهره تا) زاراقه که بکار دهیت بۆ وان رۆنانین سهره یی وان دکه ئیتته بهری ته واکه ری^(٤٧)، بۆ نمونه: باپیر، باجانره شک، باهیفته ریک، باجانسورک،... هتد ب ریکا (X.Bar) ی ب فی شیوهی دهیتته نواندن:

ب- نافی لیکدایی خودان سهره - کوتا:

(سهره - کوتا) وی جوری رۆنانی بخوڤه دگريت، یی سهره دکه ئیتته پشتی ته واکه ری^(٤٨)، بۆ نمونه:

پیره ژن، جامیڤ، نیروژ،... هتد ب ریکا (X.Bar) ی ب فی شیوهی دهیتته نواندن:

ب فی رهنگی بۆ مه دیاردیت کو نافی لیکدای د گوڤهرا به هدینیدا ژ لایئ رۆخساریڤه ههردوو جورین نافی لیکداییین (سهره - سهره تا، سهره - کوتا) هه نه.

٢-٢- پولىنكرنا نافی لیکدایی ژ لایئ (X.Bar) ی:

دهمی به حسی (X.Bar) ی دکهین، ئیکسه ر هزر بۆ رۆنانا سینتاکسیا که رهستان دچیت، به لی د فی لیکولینیدا ژبلی رۆنانا سینتاکسی و یه کین ئاستی سینتاکسی، (X.Bar) بکارهاتیه بۆ شروڤه کرنا نافی لیکدایی ژى، ئانکو یه که یه کا ئاستی مۆرڤۆلۆژی. هندهک ناڤین لیکدای ژ لایئ رۆنانیڤه د رویی ژ ناڤدا پیکهاته کا سینتاکسیه ئیجا چ فریزر یان رسته بیت و ئەڤ لیکدراوه ب (لیکدراوین سینتاکسی) دهینه نافکرن، مه رهم ژى (ئه و) جو ره لیکدراوانه یه، که له بنه رته دا هه ر یه که یان رسته یه کی ته واون^(٤٩). هنده کین دی ژى ههروه کی رۆنانین مۆرڤۆلۆژی رهفتاری دکهن، ب فی رهنگی ئەم دشین بیژین کو نافی لیکدای د رویی ژ ناڤدا ب فی شیوهینه:

ت- ئەو ناڤین لیکداییین د شیوی رسته کا تمامدایه.

پ- ئەو ناڤین لیکداییین ب شیوه کی (نه) راسته و خو ژ فریزه کا نافی هاتینه وه رگرتن.

ح- ناڤی لیكدای د شیوی جوت وشهدا (خودان دوو سهره).
 ژ- ناڤی لیكدای د شیوی ئیدیه میدا (ناڤی بی سهره).

ههرسی جورین دهستیکی ژ ناڤی لیكدای ژبلی هندی کو خودان سهره نه ههروهسا ب ریکا ئیک یان ههردوو پروسین (لادان، ناڤکرن)ی دهینه بهرهم.

د شروفه کرنا (X.Bar) یدا بو ناڤی لیكدای سی جور ههلبژاردن بهرچاڤ دهینه وهرگرتن، نهوژی:
 ١- ههلبژاردنا مۆرفولۆژی، کو جور و سروشتی مۆرفیمی تیدا دهینه دیارکرن، کا دی ل گهل چ مۆرفیما دی کومیت (٥٠). بو نمونه د زمانی کوردیدا مۆرفیما (ههل) پتر ل گهل کاری دهیت و دهمی ناڤه نندا (و) د ناڤهرا دوو که تیگوریان دهیت پیدقیه سهر ب ههمان پۆلین.
 ٢- "ههلبژاردنا که تیگوری (C-Selection) که تیگوریا تهواو کهری دیار دکهت که نایا پریدیکات چ جوره گریه کی وه کی تهواو کهر وهردگریت" (٥١). بو نمونه کاری (دفروشیت) گریه کا ناڤی وه کی (ماسی) دقت کو رولی بهر کاری بینیت، بو نمونه:

نهو زهلام ماسیان دفروشیت.

دفروشیت [NP , NP]

٣- "ههلبژاردنا سیمانتیکی یان واتابی (S-Selection)، شیانین کاری بو بژاره کرن (ڤاڤارتن) ا جوری وان ئارگیومینتانه، نهوین پشکداری ل گهل دکهن، ههروهسا ژمارا ئارگیومینتین کو رولی واتابی وهردگرن ههلبژیریت" (٥٢). بو نمونه:

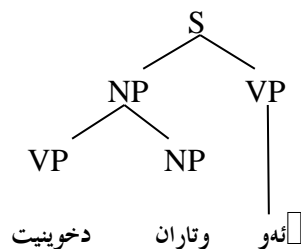
دفروشیت < NP , NP >

پریدیکات نهرگیومینت^١ نهرگیومینت^٢
 کارا کارتیگری

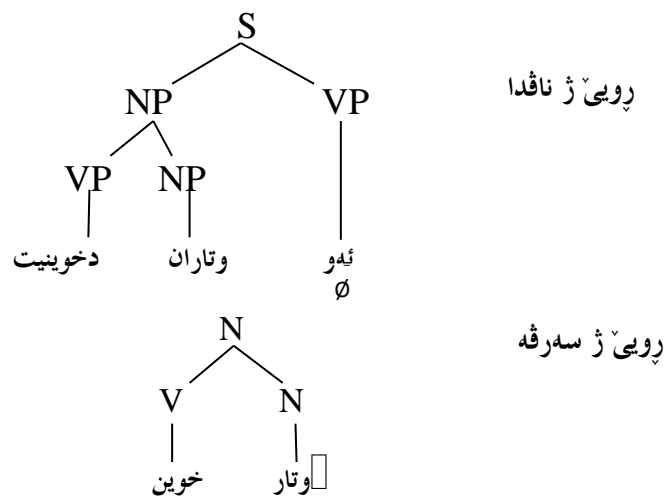
نهو جوره ههلبژاردنه دوو ئاستان بو شروفه کرنی دیار دکهن، ئاستی رویی ژ ناڤدا کو رونا نهرگیومینتیه یه و په یوه ندىا که رهستان ل سهر بنه مایی (پریدیکات - ئارگیومینت) دهینه شروفه کرن، یا دووی ل سهر ئاستی رویی ژ دهرقه و ل سهر بنه مایی رونا (سهره - تهواو کهر) دهینه شروفه کرن. د رویی ژ ناڤدا ناڤی لیكدای ب فی رهنگی دهینه پولینکرن:

أ- نهو ناڤین لیكدایین د شیوی رسته کا تمامدانه:

نهو وتاران دخوینیت بو نمونه:

پروسین (لادان، نافکون) **** روله کی گرنگ د رونانا نافی لیکدایدا دبینن، ب ریکا یاسای (a – بلقه) هنده کهرهسته د رویی ژ نافدا دهینه فه گوهازتن بو رویی ژ سهرقه، نانکو ههمی کهرهسته د ههمی ناستین نواندنیدا دهرناکهفن، بهلکی ب تنی یین پیدقی، بو نمونه د رستا سهریدا ب تنی فریزا کاری یا (وتاران دخونیت) دمینیت، په یوه ندیه کا واتایی د نافهرا واندا ههیه، کو (دخونیت) پریدیکاته و دوخی کارتیکنی ددهته (وتاران) د رویی ژ نافدا، بهلی د رویی ژ سهرقه دا و ب تایهت د فورمی فونه تیکیدا ههمی کهرهسته دهرناکهفن ژ بهر پروسه یا بنافکونی (Nominalization) پیدقیه کهرهسته ژ فریزه کا کاری بهینه گهورین بو شیوی نافه کی لیکدای و ل سهر فی بنه مایی هه ریک ژ مورفیمین (دوخ، دهه، ریکهفتن) د چارچوخی رونا نافی لیکدایدا نامینن ژ نهنجام (وتاران دخونیت) دهینه گهورین بو (وتار خون). ب فی رهنگی:

وتاران دخونیت پروسین لادانی و بنافکونی بو تار خوین .

نهو نافین لیکدایین ب ریکا کار (رهگ) ی دهینه رونا ن نهو تایهتیه هه نه (٥٣).

- ١- سهرهیی وی و شا لیکدای یان کاره یان د شیوی نافه کی، هه فالنافه کی ژ رهگی کاری ل گهل گیره که کی دروستدبیت، نانکو ب ریکا پروسا بنافکونی دهینه بهرهم.
- ٢- نهو کهرهستی نابیته سهره، وه کی نارگیومیت بو سهره ی دهینه هژمارتن.
- ٣- نارگیومیت رولی واتایی ژ سهره ی وهردگریت.
- ٤- ژ لایی واتاییقه و شا لیکدای یا روونه.

ژبلی فان تایهتیین ل سهری د گوفهرا بههدینیدا بههرا پترای جوری نافی لیکدای ژ لایی رونا نیقه (سهره

– کوتایه) و دشین رولین واتاین جورا و جور وهرگرن، بو نمونه:

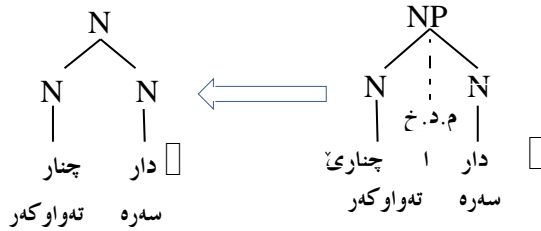
(دهست شو) رولی واتایی جهی وهردگریت، (ناو تهزینک) رولی واتایی نامیری وهردگریت، (دهول قوت)

رولی واتایی کارایی وهردگریت، (دهه ژمیر) **** رولی واتایی دهی وهردگریت.

ب- نهو نافین لیکدایین ب شیوه کی (نه) راسته و خو ژ فریزه کا نافی هاتینه وهرگرتن:

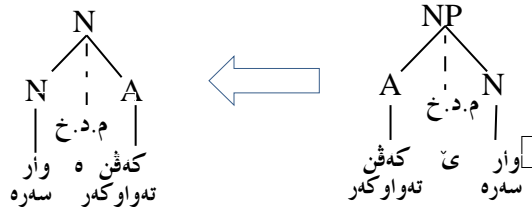
هندهك ناڤين ليكداي د رويي ژ نافدا فريزن، بهلي دهمي دهينه د رويي ژ سهرقهدا ب تايهت دهمي د ناستي نواندنا فونه تيكيذا د بورن گهلهك سيميائي فريزي ژ دهستدهن فيجا ب مهريما نابووريكرني بيت يان هدر مهريمه كا دي، هندهك لادان و جهگهورين بو سهره و تهواو كهرى دهينه نه نجامدان، بو نمونه:

دارا چناري ← دار چنار
رويي ژ نافدا رويي ژ سهرقه

ناڤي ليكداي (دار چنار) ب شيوه كي راسته وخو و بي جهگهورين ژ فريزا ناڤي (دارا چناري) هاتيه وهرگرتن، بهلي مورفيمين ريزماني ژي هاتينه لادان. هندهك ناڤين ليكدايي دي ب شيوه كي نه راسته وخو ژ فريزن ناڤي دهينه وهرگرتن، بهلي پروسا جهگهوريني و گهورينا مورفيمان تندا دهينه نه نجامدان، بو نمونه:

واري كهفن ← كهشه وار
رويي ژ نافدا رويي ژ سهرقه

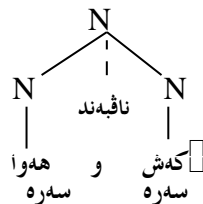

نهڤ شروفه كرنه پتر يا سينتاكسي (ريزماني) ه، بهلي ب پيڤهرين واتايي نهڤ چنده دهينه گهورين، بو نمونه: (ره شه مهه) و اتا وي ژ (مه هارهش) نه هاتيه، چونكي پتر واتايه كا پراگماتيكي يا هه.

ج- ناڤي ليكدايي د شيوي جوت وشه دا (خودان دوسه ره):

نه گهر ل دويڤ پيڤهرين مورفولوزي سهكه يني نه م دشين بيژن ناڤي ليكدايي دوسه ره هه، بهلي ب پيڤهرين سينتاكسي نهڤ جورى ناڤي ليكداي وه كي رونه كا ساده رهفتار ل گهل دهينه كرن، ژ لايه كي ديقه تهواو كهر ل گهل في جورى ناڤي نينه، نمونه. (جل و بهرگ، كهش وه هوا، كار و كريار، ههوار و گازي).

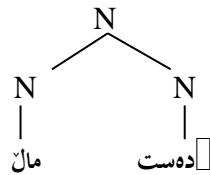
كش و ههوا

(كەش، هەوا) هەرئێك ژ وان لایەنەك ژ لایین ناڤی لێكدای دیاردكەت، ژبەر فی هەرئێك ژ وان رۆلی سەرەیه کی دبیینت، بەلی د رۆنانا سینتاكسیدا هەردووك كەتیگوری نواندا سەرەیه کی دكەن.

د- ناڤی لێكدای د شیوی ئیدیەمیدا (ناڤی بی سەرە):

ئەڤ جوری ناڤی لێكدای واتا وی ژ واتا پرتین وی ناهیت ئانكو ژ لای سیمانتيكفه واتا ناڤی لێكدای ژ كومرنا واتا كەتیگورین پیکهتین وی نههاتیە، ژبەر فی ئەڤ لێكدراوه ب ئیدیەم دهینه نیاسین، (محمدەد مەعروف) فان جورە لێكدراوان ب (لێكدراوین خاوەندی) ناڤ دكەت (٥٤)، بو نمونە. دەستاڤ، دەسمال. دەسمال (دەست مال)

(دەسمال) واتا وی ژ (دەستی مالی) نههاتیە ئانكو ژ لای سیمانتيكفه ب تايهت د رۆی ژ نافدا ژ فریزه كا ناڤیا وه کی یا سەری نههاتیە وه گرگرتن، ژبەر فی ئەڤ ناڤه خودان سەرەیه دەرەکیه، ئانكو سەرە د رۆنانا ویدا نینه.

ئەنجام:

- ١- شروڤه كرنا ناڤی لێكدای ب ریکا (X.Bar) ی هندهك لایه نین فەشارتی بین ناڤی لێكدای ئاشكرادكەت چ ژ لای ریزمانیڤه یان واتیڤه، چونکی چەندین جورین ناڤی لێكدای هەنە ژ فان هەردوو لایانڤه.
- ٢- ل دویڤ پێڤهری مۆرفۆلۆژی (واتایی)، دوو جورین سەرەیه هەنە د ناڤی لێكدایدا، سەرەیه ناوہ کی و سەرەیه دەرەکی، ل دویڤ پێڤهری ریزمان (فۆرم) ی، سەرە - سەرەتا و سەرە - کوتا هەنە.
- ٣- هەمی ناڤین لێكدای نابنە خودان سەرەیه ناوہ کی وبەر و فاژی فی هندهك ناڤین لێكدای ژ ی هەنە خودان دوو سەرەنە.
- ٤- بەهرا پتر ناڤین لێكدای ل دویڤ پێڤهری ریزمانا گشتگیر دهینه رۆنان، كو خودان (سەرە/ تەواو کەر) ن ، هندهك ژ وان رۆنانا مۆرفۆلۆژی و سینتاكسی وه کی ئیکه و هنده کین دی د جودانە، ب هەمان رەنگی هندهك ناڤین لێكدای واتا وان ژ پرتین وان دهین و هنده کین دی وه کی ئیدیەمانە، ئەڤهژی ئاسایە و د هەمی زماناندا هەنە.
- ٥- دەستیشانکرنا سەرەیه د ناستی مۆرفۆلۆژیدا بی جودایه ژ ناستی سینتاكسی، د کرمانجیا سەریدا (گۆڤهرا بەهیدینی) و پولینکرتین تايهت هەنە بو سەرەیه، چونکی هەر زمانه کی تايهتین خو هەنە ژ لای (مۆرفۆلۆژی، سینتاكسی، واتایی) ڤه. هەر ل سەر بنه مایی فان سی ئاستان ژ ی شروڤه کرین جوراوجور بو ناڤی لێكدای هاتیڤه کرن.
- ٦- مفایین دەستیشانکرنا سەرەیه ژبلی هندی کو جوری کەتیگوری ژ لای لیکسیکفه دیاردکەت ب شیوه کی ڤهبر، هەر وه سا ناڤی لێكدای ژ (ئیدیەم، هەڤالناڤی) ژ ی جودا دكەت.
- ٧- ب ریکا رۆنانا نافخوی گەلەك ژ یاسایین رۆنانا فریزان د ناڤی لێكدایدا دیاردبن، هەر وه سا رۆنانا ئەرگیومینتی (واتایی) ژ ی دیاردبیت ب تايهت بو وان ناڤین دبەرەتدا رسته یان فریزن.

٨- هه می ناڤین لیکدای ب ریکا مۆرفولوژی ناهینه شروقه کرن، بهلی هندهک پیدافی ناستی سینتاکسیه.

پهراویژ :

- * ل دویف (X.Bar) ى جوداهیا رۆنانا فرۆژی و وشا لیکدای ب گشتی د دوو خالاندایه:
- ا- د رۆنانا فرۆژیدا جهی دیاریکاری (Specifier) ههیه ههرچهنده ئارهزومهنده، بهلی د وشا لیکدایدا ئەڤ جهه نینه.
- ب- د رۆنانا ناڤین لیکدایدا ژبلی مۆرفیمین سهربه خو، ههروهسا مۆرفیمین بهندین دارشتی ژى بهشداریی دکهن ب هندهک گهورین کیم د یاسایین رۆنانیدا، جه بو مۆرفیمین بهند ژى دهینه کرن.
- ** ژ لایهنگرین فی بوچوونی (Disculio, Williams, Selkirk) بو پتر پیزانینا بنیره (Kattamba: ١٩٩٣: ٣٠٣).
- *** د فی لیکولینیدا مه مۆرفیمین سهربه خو یان تهوهی وهکی سهره هژمارتینه، بهلی د هندهک شروقه کرنین مۆرفولوژیدا مۆرفیمین بهندین دارشتی دبنه سهره وهکی بوچوونین (Liebe) و (Fabb) بهلی فی جورى شروقه کرنی رپياز و تیورین تاییهت بخوفه هه نه و خزمهتا باهتیی لیکولینا مه ناکهت، ب تاییهت نهو ناڤین چ مۆرفیمین بهندین دارشتی ل گهل نههاتین بو نمونه (سزان پیژ، دارقهسپ،... هتد). ژبهرفی بوچوونین ل سهری ل گهل باهتیی لیکولینی ناگونج.
- **** مهراج نینه هه می وشین لیکدایین ژ جورى جوت وشه خودان دوو سهره بن، چونکی گهلهک جورین ههین بو نمونه (کچ ومچ، گروف، تشت ومشت،... هتد) ئەڤ جوره وشه ل دویف فی رپياز لیکولینا مه ناهینه شروقه کرن.
- ***** پروسا لادانی مهروم ژى لادانا وان کهرهستین کو ب شیوهکی راستهوخو کاریگهری ل وانا رونانی نهکن، بهلی پروسا (بنافکرنی بریتیه ژ وى پروسا ب ریکا وى ناڤ ژ هندهک پشکین دی یین ناخفتنی دهینه بهرههه) [Crystal: ٢٠٠٣: ٣١٤].
- ***** دهژمیر دشتی رۆلی نامیر ژى وهگریت، بهلی د فی دوخیدا پیدافیه دهست ژ رۆلی دهی بهردت، چونکی ئەگه وه نهکهین دی بنهمای پیههری واتایی تیکهین.

ژێدهر:

- حاتهم وليا محمهد (٢٠٠٦) پهيوهنديه رۆنانییهکانی نواندنه سینتاکسییهکان، نامه دکتورا، زانکوی سهلاحهددین، ههولیر .
- ٢- سانیا جهبار عهبوزهید (٢٠١٣) جهگورینا کهرستان د رستیدا (گوفهرا بههدینی)، ناما دکتورای، فاکهلتی ئاداب، زانکوی سوران .
- ٣- صباح رشید قادر (٢٠٠٧) ههندی لایهنی رۆمانی دهسلات وبهستهوه (GB) له زمانی کوردیدا، نامه دکتورا - زمانی کوردی، کولیژی زمان، زانکوی سلیمانی، سلیمانی.
- ٤- فیان نیراهیم علی ئیبو (٢٠١٥) دوخ د زمانی کوردیدا (گوفهرا بههدینی)، ناما دکتورایی، کولیژا ئادابی، زانکویا دهوک.
- ٥- فیان سلیمان حاجی (٢٠٠٧) کهرسته بهتالهکان لهروانگهی تیوری دهسلات وبهستهوه (شیوهزاری کرمانجی سهروو)، نامه دکتورا، کولیژی زمان، زانکوی سهلاحهددین.
- ٦- نازنین جهلال نهحمهد (٢٠٠٤) وشه لیکدراو له دیالیکتی کرمانجی خوارووی زمانی کوردیدا (له رووی روخسار و ناومروکهوه)، نامه دکتورا، کولیژی پهروهرده - ئیبن روشد، زانکوی بهغدا .
- ٧- نهرمین عومهر نهحمهد (٢٠١٠) به بهرهه می له مۆرفولوژی کوردیدا، نامه ماجستیر، کولیژی زمان، زانکوی سلیمانی.
- ٨- محمد علي الخولي (١٩٨٢) معجم علم اللغة النظري (انكليزي - عربي)، الطبعة الاولى، مكتبة لبنان، بيروت .
- ٩- محمهد معروف فهتاح (١٩٨٩) وشه لیکدای بهستدراو له زمانی کوردیدا، گوفاری روشه نیری نوی، ژماره ١٢٤.
- ١٠- محمهد معروف فهتاح (٢٠١٠) لیکولینهوه زمانهوانیه کام، کوکردنهوه و ناماده کردنهوهی شیروان حسین خوشناو و شیروان میرزا قادر، چاپی یهکهه، چاپخانهی روزهلات، ههولیر.

- ١١- Balack, A. (١٩٩٨) A Step by Step Introduction to Government and Binding Theory of Syntax.
- ١٢- Cook, V .j and Newson, M (١٩٩٦) Chomsky's Universal Grammar, An Introduction, Second Edition , Black well Publisher. Oxford.
- ١٣- Culicover, Peter .W (١٩٩٧) Principles and Parameters : An Introduction to Syntactic Theory ,Oxford University press ,New York.
- ١٤- Fattah, M.M (١٩٩٧) A Generative Grammar of Kurdish ,Unpublished Doctoral Dissertation ,University of Amsterdam .
- ١٥- Hogit Borer, (٢٠٠٧) Hand book of Morphology (Morphology and Syntax), Bleak well.
- ١٦- Katamba, F .(١٩٩٣) Morphology , Macmillan , London.
- ١٧- Ouhalla, J. (١٩٩١) Functional Categories and Parametric Variation , London, Routledge
- ١٨- Selkirk, E . O (١٩٨٢) The Syntax of Words, Cambridge, Massachusetts , London, English
- ١٩- . Smith, N (١٩٩٩) Chomsky: Ideas and Ideals , Cambridge University press.
- ٢٠- Spencer,A and M. Zwicky. A. (٢٠٠١)The Hand Book of Morphology, second edition, Black publishing.
- ٢١- Tahir, I. A. (٢٠١٢) A lexical Semantic Study of Noun Compounds in English and Kurdish (A contrastive study) Master thesis, University of Duhok.□

- ١) Selkirk, E . O (١٩٨٢) The Syntax of Words, Cambridge, Massachusetts , London, English . p (١) .
- ٢) Fattah, M.M (١٩٩٧) A Generative Grammar of Kurdish ,Unpublished Doctoral Dissertation ,University of Amsterdam . p (٩٤) .
- ٣) Katamba, F .(١٩٩٣) Morphology , Macmillan , London. p (٢١) .
- ٤) Fattah, M.M (١٩٩٧), p (٩٤) .
- ٥) Tahir, I. A. (٢٠١٢) A lexical Semantic Study of Noun Compounds in English and Kurdish (A contrastive study) Master thesis, University of Duhok , p (٨) .
- ٦) Katamba, F .(١٩٩٣) , p (٣١١ - ٣١٢) .
- ٧) Selkirk, E . O (١٩٨٢), p (٣ -٤) .
- ٨) Katamba, F .(١٩٩٣), p (٣٠٢) .
- ٩) Cook, V .j and Newson, M (١٩٩٦) Chomsky's Universal Grammar, An Introduction, Second Edition , Black well Publisher. Oxford, p (١٣٥) .

١٠) محمد مهدي معروف ففتاح (٢٠١٠) ليكوليهه زمانه وانیه كام، كو كرده وه و ناماده كرده وهی شیروان حسین خوشنار و شیروان میرزا قادر، چاپی به كهم، چاپخانه ی روز هه لات، ههولیر، لا (٢٧٥).

- ١١) Selkirk, E . O (١٩٨٢), p (٨) .
- ١٢) Katamba, F .(١٩٩٣) , p (٣٠٣) .
- ١٣) Hogit Borer, (٢٠٠٧) Hand book of Morphology (Morphology and Syntax), Bleak well , p (٩) .
- ١٤) Katamba, F .(١٩٩٣) , p (٣٠٤) .
- ١٥) Selkirk, E . O (١٩٨٢), p (٦ -٧) .
- ١٦) نازهنین جهلال نه محمد (٢٠٠٤) وشه ی لیكراو له دیالیكتی کرمانجی خوارووی زمانی كوردیدا (له رووی روخسار و ناومروكه وه)، نامه ی دكتورا، كولیجی پهرومرده - ئین روشد، زانکوی بهغدا، لا (٣٦ - ٣٧).
- ١٧) Fattah, M.M (١٩٩٧) A Generative Grammar of Kurdish , p (٩٩) .

١٨) صباح رشيد قادر (٢٠٠٧) هندی لایهنی ریژمانی دهسهلات وبهستهوه (GB) له زمانی کوردیدا، نامهی دکورا – زمانی کوردی، کولیژی زمان، زانکوی سلیمانی، سلیمانی، لا (١٤).

١٩) Fattah, M.M (١٩٩٧), p (٩٩) .

٢٠) Katamba, F.(١٩٩٣), p (٣٠٥) .

٢١) Balack, A. (١٩٩٨) A Step by Step Introduction to Government and Binding Theory of Syntax. p (٥).

٢٢) Tahir, I. A. (٢٠١٢). p (٤١).

٢٣) Katamba, F.(١٩٩٣), p (٣٩١) .

٢٤) Selkirk, E . O (١٩٨٢), p (٢٥) .

٢٥) Culicover, Peter .W (١٩٩٧) Principles and Parameters : An Introduction to Syntactic Theory ,Oxford University press ,New York, p (٨) .

٢٦) Smith, N (١٩٩٩) Chomsky: Ideas and Ideals , Cambridge University press. p(٨١).

٢٧) فیان سلیمان حاجی (٢٠٠٧) کههسته بهتالمان له روانگهی تیوری دهسهلات وبهستهوه (شیوهزاری کرمانجی سهروو)، نامهی دکورا، کولیژی زمان، زانکوی سهلاهدین ، لا (٥٤).

٢٨) Tahir, I. A. (٢٠١٢) . p (١٣٧).

٢٩) Selkirk, E . O (١٩٨٢), p (١٩ - ٢٠) .

٣٠) Katamba, F.(١٩٩٣) , p (٣١٩) .

٣١) Smith, N (١٩٩٩). p (٥٠).

٣٢) Cook, V(١٩٩٦). p (١٥).

٣٣) حاتهم ولیا محمهد (٢٠٠٦) پهپوهندییه رۆنانییهکانی نواندنه سینتاکسییهکان، نامهی دکورا، زانکوی سهلاهدین، ههولیر ، لا (٢٧).

٣٤) Katamba, F.(١٩٩٣) , p (٣٠٤) .

٣٥) نهرمین عومهر نهجهد (٢٠١٠) به بهرهمی له مۆرفولوژی کوردیدا، نامهی ماجستیر، کولیژی زمان، زانکوی سلیمانی، لا (٩٦).

٣٦) Trask R.L. (١٩٩٣) A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics, London : Routledge , p (٢١) .

٣٧) محمد علی الخولي (١٩٨٢) معجم علم اللغة النظري (انكليزي - عربي)، الطبعة الاولى، مكتبة لبنان، بيروت، لا (٨٥).

٣٨) Spencer, A and M. Zwicky. A. (٢٠٠١) The Hand Book of Morphology, second edition, Black publishing, p (٦٦) .

٣٩) Fattah, M.M (١٩٩٧) , p (٥٩) .

٤٠) Katamba, F.(١٩٩٣), p (٣١٢) .

٤١) Tahir, I. A. (٢٠١٢), p (٤١) .

٤٢) محمد علی الخولي (١٩٨٢) ، لا (٩٠).

٤٣) Fattah, M.M (١٩٩٧) , p (١٠٩) .

٤٤) Katamba, F.(١٩٩٣), p (٣٠٣) .

٤٥) Selkirk, E . O (١٩٨٢), p (٢٥) .

٤٦) Katamba, F.(١٩٩٣), p (٣١٦) .

٤٧) Smith, N (١٩٩٩)., p (٨٢) .

٤٨) Cook, V(١٩٩٦). p (١٥).

٤٩) نازهنین جهلال نهجهد (٢٠٠٤) ، لا (١١).

٥٠) Ouhalla, J. (١٩٩١) Functional Categories and Parametric Variation , London, Routledge , p (١٥) .

- ٥١) فیان ئیبراهیم عهلی ئیو (٢٠١٥) دوخ د زمانی کوردیدا (گوفهرا بههدینی)، ناما دکتورایی، کولتیرا ئادابی، زانکویا دهوک، لا (١٦).
- ٥٢) سانیا جهبار عهبوژهید (٢٠١٣) جهگورینا کهرستان د رستیدا (گوفهرا بههدینی)، ناما دکتورای، فاکهلتی ئاداب، زانکوی سوران، لا (٢٦).
- ٥٣) Katamba, F. (١٩٩٣), p (٣٠٨).
- ٥٤) محمهد معروف فهتاح (١٩٨٩) وشه لیکداوی بهستدراو له زمانی کوردیدا، گوفاری روشه نیری نوی، ژماره ١٢٤، لا (١٣٩).

Classification of Compound Noun According to Its Head (Behdini – Kermanji Dialect)

Abstract

This research deals with the classification of a morphological unit in accordance with some rules of universal grammar. It focuses on types compound nouns according to the morphological and syntactic analysis through which two types of compound nouns have been identified depending on the existence of the head in compound noun. These two types of compound nouns are: Endocentric and Exocentric. Moreover, the compound noun has been identified based on the existence of the head at beginning or end of the compound noun and according to the syntactic analysis four types of compound nouns have been identified.